

Маша Милорадовић
Народна библиотека Србије

УДК: 027:084
DOI: 10.7251/BSCSR1405085M

РАЗГЛЕДНИЦЕ И ФОТОГРАФИЈЕ У БИБЛИОТЕЦИ - ОБРАДА СЛИКОВНЕ БИБЛИОТЕЧКЕ ГРАЂЕ ПРЕМА СТАНДАРДИМА И ПРОБЛЕМИ У ПРАКТИЧНОМ РАДУ СА ОСВРТОМ НА ПОЈЕДИНА ПОДРУЧЈА ОПИСА

Сажетак: Рад је посвећен каталожској обради специфичних, а међусобно сродних врста некињичке грађе у библиотеци – фотографија и разгледница. После термилошког разграничења, дати су општи прегледи и поређење посебног стандарда за ту врсту грађе ISBD (NBM) и најновијег обједињеног издања ISBD. Указује се на проблеме утврђивања одређених података релевантних за библиографски опис. Иако стандарди допуштају да се у одређена поља описа уносе усвојене скраћенице у случајевима када нам неки елементи нису познати, то не би требало каталогизатора да ослободи потребе да исцрпи све расположиве начине како би утврдио одређене податке.

Тема рада проистекла је из потребе да се укаже на одређене проблеме у примени стандарда и да се кроз низ примера из праксе посебна пажња посвети утврђивању и врсти појединих елемената описа. Подаци о аутору, месту, издавачу и времену настанка описиване јединице (фотографије или разгледнице), врло често се не налазе на изворима који су прописани стандардима. Истраживањем и утврђивањем ових података, свака јединица сликовне грађе добија на информативној вредности и може послужити за најразличитије потребе и намене, које им могу дати корисници. На каталогизаторима је да те потребе антиципирају и да ту грађу, доста дуго третирану само као „помоћни“ или „илустративни“ материјал, кроз каталоге понуде корисницима равноправно са свим осталим библиотечким јединицама.

Иако нам нове технологије омогућавају дигитализацију, брзо умножавање, размењивање и свакојако кориштење сликовне грађе у стварном или виртуелном свету, добра каталожска пракса никако не сме остати занемарена. Напротив, тек са правим каталожским описом, утврђива-

њем што више релевантних података, правилном класификацијом, јединица сликовне грађе добија на целовитости и значају.

Кључне речи: сликовна грађа, разгледнице, фотографије, каталогизација.

Збирке сликовне грађе формирају се, обрађују и представљају јавности једнако у музејима, архивима и библиотекама. Ове институције имају различите критеријуме за стварање ових збирки, а тиме и различите приступе њиховој обради. Но, почетак проучавања или бављења одређеном грађом почиње свакако њиховим јасним дефинисањем, без обзира на то колико нам се они чине познатим и подразумевајућим. Сливовну (или графичку) грађу представљају дводимензионалне слике произведене техникама као што су цртање, сликање, штампање или фотографисање. Међународни стандард за опис ове грађе даље предлаже њену поделу на: графички лист, посебне графичке процесе (литографију, бакорез, дрворез...), дидактички графички лист, зидну табелу, карте за игру, плакате, разгледнице, фотографије, техничке цртеже, дијапозитиве, уметничке репродукције и др.

Фотографија је непровидни отисак произведен деловањем светла на хемијски припремљену подлогу. Најчешће је та подлога од папира. Из историје фотографије научићемо да је прва фотографија израђена на подлози од стакла – **дагеротипија**, која је представљала врло ексклузивне и скупе почетке или да је **феротипија** колодијумска уникатна слика на црнолакираним металним плочицама, врло популарна, јефтинеја, лакше и брже израде. Свакако не треба занемарити ни **дигиталну фотографију**, као производ нових технологија.

Према Међународном стандарду за библиографски опис некњижне грађе „**разгледница** је слика произведена

на картону и намењена за слање поштом, без коверта¹. Овако дату дефиницију требало би проширити, јер се врло често срећу и фотографије израђене у ограниченом броју примерака на папирној подлози са реверсном страном налик разгледници, или пак, разгледнице израђене фото-поступком, у великим тиражима. Кључни критеријум за разврставање оваквих „граничних“ јединица треба да нам представља њихов тираж.

Фотографија се јавља у првој половини 19. века, као резултат технолошког напретка и жеље и потребе да се што прецизније сачува визуелна информација. Од тих, рекло би се, ексклузивних почетака, фотографија је прешла дуг развојни пут, тако да данас постоји у најразличитијим областима – као аматерска, професионална, уметничка, документарна, новинска или научна.

Појава разгледница директна је последица омасовљења фотографије као медија. Поред основне употребе, од самог њеног појављивања разгледница је колекционарски предмет. С тим у вези поменућемо и појмове картофилије и делтиологије. **Картофилија** или **филокартија** и **делтиологија** су различити термини који подразумевају сакупљање и проучавање разгледница.² Занимљива је и скорија појава „посткросинга“ – пројекта покренутог 2005. године са идејом да се повежу људи путем слања и примања разгледница³, који је до 2008. достигао и први милион размењених разгледница.

¹ ИСБД(НБМ), стр. 113 и 114.

² У САД постоји и Institute of American deltiology у Пенсилванији, којег је основао 1993. један библиотекар, са циљем да представља библиотеку, галерију и истраживачки центар за разгледнице и историју и културу северне Америке. (<http://www.lib.umd.edu/special/collections/iad> - приступљено 23.11.2012).

³ <http://www.postcrossing.com/about/history> (приступљено 22.2.2012).

Где је у свему томе место библиотеке?

Задатак прикупљања, обраде, чувања и презентовања сликовне грађе у библиотеци постављен је пре више деценија, али летимичним погледом, закључујемо да то и даље, са неким терминолошким променама и променама у концепцији формирања и вођења збирки, остаје „помоћна збирка“, део завичајног фонда и сл. „Пет деценија од како је Народна библиотека Србије упутила обавезујући предлог да се у свим народним библиотекама формирају завичајна одељења, та грађа се, с узорним изузецима углавном само прикупља. Несистематизована и необрађена, она тако најчешће остаје недоступна корисницима, а самим тим и неискоришћена“. ⁴ У прилог томе и чињеница да је из угла библиотечке струке мало писано о сликовној грађи уопште. Са друге стране, постоји парадокс да је са новим технологијама и великим залетом у дигитализацији грађе, сликовна грађа доспела у жижу интересовања и добила нова значења. Стиче се, дакле, утисак да прескочено бављење проблемом саме каталожке обраде ове врсте грађе.

Поступак обраде некњижне грађе у библиотеци у формалном смислу се не разликује од поступка обраде књижног фонда – обе врсте грађе пролазе кроз исте фазе обраде – набавку, инвентарисање и сигнирање, каталогизацију и класификацију, смештање и чување и давање на коришћење. Када говоримо о каталогизацији, као и за књижни фонд и овде имамо одавно усвојене стандарде. У употреби су ISBD (NBM) и општи ISBD. Овде ћемо покушати да нађемо решења за одређена поља описа, за које сматрамо да стандард није био довољно детаљан.

⁴ Оливера Недељковић, *Разгледнице Чачка у библиотеци целини Јована Давидовића*, Глас библиотеке 14 (2007), стр. 132.

Језик описа

Кад је реч о сликама, опис нам је потребан да бисмо слику преточили у речи, а речи у машински читљив облик, погодан за агрегацију великог броја записа и могућност претраживања у базама. У том смислу, стандард прописује употребу језика за одређена поља описа. У одређена поља описа уноси се језик публикације, а у одређена поља језик каталошког центра, одн. библиотеке. Употреба језика код сликовне грађе није тако очигледна, као кад се ради о публикацијама које примарно садрже текст. Стога, ако на разгледници или, ређе, фотографији постоји било каква реч или део текста, према њему одређујемо језик публикације, (на разгледницама је то најчешће *поздрав из...* или географски назив, порука или сл). Код фотографија, поготово оних насталих у 20. веку, веома често немамо ни једно једино слово, и у том случају читав опис креирамо на језику каталошког центра / библиотеке.

Наслови

Кад је јединица без стварног наслова, наслов формирамо сами, стављајући га у угласте заграде, интерпункцијски знак који најчешће користе каталогизатори некњижне грађе.

Разгледнице: наслов може бити преузет са аверсне или реверсне стране. На реверсној страни су ти наслови обично дужи и/ или садрже поднаслов, неко прецизније лоцирање мотива са саме разгледнице. Увек је у даљем опису (у подручју напомена) неопходно навести извор податка формулацијама: „Насл. преузет са реверсне стр.“ или слично.

Фотографије: наслов формирамо на основу садржаја, на основу белешки које су на фотографији накнадно написане руком, ређе писаћом машином. Новинска фотографија би, по правилу, требало да на реверсној страни има велики

четвртасти печат у који је фото-репортер уписао догађај, датум, личности и своје име. Фотографије пореклом из приватних збирки често садрже посвете или белешке које нам могу бити драгоцене за формирање наслова. Ако ни тога нема, онда тражимо неки карактеристичан детаљ, натпис, назив на самом снимку. Формирани наслов треба да буде кратак, прецизан, недвосмислен и упечатљив.

Подаци о одговорности

Код утврђивања података о одговорности, пре свега податка о аутору/фотографу, највећи проблем представља што у великом броју случајева (поготово код разгледница) аутори нису познати. Уз помоћ литературе, каталога и других помоћних средстава можемо их утврдити тек посредно, а врло често ни то. Пример представљају прве разгледнице Београда, настале на основу фотографија, а које нису биле потписане именом аутора⁵, па се то може само посредно потврдити и то са различитим степеном сигурности.

⁵ Шкаламера Жељко, *Београдске разгледнице 1896-1941: Прилог познавању сликовних извора за историју Београда XX века*, Годишњак града Београда 30 (1983), стр. 132.

Разгледница Београда за коју су кориштене фотографије
Милана Јовановића

Многе фотографије су остале познатије од својих аутора. Пример је добро знана стара новчаница од 10 југословенских динара, на којој је репродукција фотографије ливца из Зенице. Њен аутор, фотограф Никола Бибић, нажалост, није делио такву популарност и остао је познат у ужим оквирима своје струке.

Портрет ливца, фотографија Николе Бибића

Иако стандард допушта да се не наведе име аутора/фотографа, пошто за некњижну грађу допушта слободнију употребу извора података, сматрамо да је задатак каталогизатора да исцрпи све могућности, како би утврдио овај важан податак.

Датирање

Доследно коришћење стандарда за опис прописује употребу многих скраћеница, којима се замењују подаци који нису наведени на самој јединици грађе. Најчешћи такав случај јесте податак о датуму издавања и/или дистрибуције. Ако се узме у обзир да је овај податак врло

информативан, а често и једини који носи значењску разлику, требало би да се каталогизатор потруди да што прецизније одреди датум настанка фотографије / разгледнице. При датирању разгледнице је битан *датум издавања* разгледнице, а не датум кад је настао снимак, што би био релевантан датум за датирање фотографије. Пример је серија разгледница насталих по фотографијама ратног фотографа и свештеника Ристе Шуковића из Првог светског рата. Као серију разгледница издао их је после рата година издавач Ј. Капон у Сарајеву, а штампала их је *Југославија* у Загребу.

ШУКОВИЋ, Ристо, 1885-1939

Заклетва српских добровољаца из Босне у Вардишту 1914 [Сликовна грађа] / ориг. фот. војног свештеника г. Шуковића. – Сарајево : Ј. Карпон, [после 1918] (Загреб : Југославија). – 1 разгледница : црно-бела ; 9 x 14 cm. – (У борби за ослобођење)

Проблем код датирања фотографија може настати и због тога што је у многим случајевима позитив фотографије био развијен више година, па чак и деценија после настанка негатива. Најинформативније је уколико можемо да утврдимо оба датума, при чему се предност даје датирању настанка самог снимка. То је, несумњиво, важнији датум, док сама фотографија може бити развијена и неколико година, па и деценија касније. Тај датум би могао да представља други податак који се може, уколико је познат, унети у опис.

За навођење датума постоји више могућности⁶:

1. [1892] сигуран датум
2. [1892?] могући датум
3. [око/са. 1892] приближан датум
4. [не после 1875] најкаснији могући датум
5. [не пре 1916] најранији могући датум
6. [1814 или 1815] алтернативна година
7. [између 1906 и 1912] распон година
8. [189–] сигурна деценија
9. [189–?] могућа деценија
10. [18– –] сигуран век
11. [18– –?] могући век.

Најређи је случај да је година издања одштампана на самој јединици, и тада углавном са реверсне стране. Уштампавање године на полеђину фотографије могли су да приуште само фотографи са великим прометом⁷. Неки

⁶ Види: М. Милорадовић, *Фотографија у библиотеци*, Глас библиотеке 18 (2011), стр. 13.

⁷ На пример, београдски фотограф Милан Јовановић.

су накнадно утискивали сувим жигом или печатом годину или други податак. Прецизне податке о фотографији имамо код новинских фотографија, којима су на полеђину стављани печати са формуларом, у који је фотограф уносио, поред свог имена, и податке о садржају и времену настанка. Прецизан датум можемо утврдити и посредно, уколико истраживањем утврдимо да је фотографија објављена. У оваквим случајевима, година издања, одн. настанка се наводи без угластих заграда.

У пракси Народне библиотеке Србије, која добија обавезни примерак разгледница, оне се датирају према години уласка у фонд или при изради СІР записа.

Могући датум ћемо одредити у случају када је датум накнадно уписан на саму јединицу – нпр. у посветама, или белешкама било на аверсној или реверсној стр, поређењем са другим датираним јединицама, подацима из литературе, опремом атељеа итд.

Мање прецизно датирање (у оквиру једне деценије) ћемо извршити према неком детаљу са саме разгледнице, врсти штампе или издавачу. Оквирни датум може се појавити, ако је реч о разгледницама, и на поштанском печату или ако је наведен у тексту писаном на реверсној страни разгледнице. Тај датум се мора користити врло опрезно, јер разлика од времена издавања до времена слања може бити врло велика. Овакав податак мора бити пропраћен одговарајућом напоменом. Натписи на разгледницама као извор за датирање – називи приказаних објеката, називи улица, или чак називи издавачких кућа, могу бити извор за нека оквирна датирања. Велику помоћ при датирању разгледница би пружило постојање нормативне базе издавача и штампара.

Фотографије се могу датирати према техници израде. Фотографи 19. века често су мењали изглед реверсне стране у складу са модом или су додавали нове податке, нове

адресе и сл, па се на основу литературе може утврдити у ком периоду су настале.⁸

Могућност навођена сигурног или могућег века (тачке 10 и 11) не носе готово никакву информативну вредност с обзиром да грађа о којој је реч – фотографије и разгледнице, постоји тек нешто више од једног века.

Подручје напомена

По редоследу навођења прво се исписују напомене формалне природе, којима објашњавамо свако поље описа редом. Ове су напомене врло важне, ако је каталогизатор сам утврђивао елементе за опис. За опис сликовне грађе од изузетне информативне вредности је напомена о садржају, поготово у случајевима где је каталогизатор формирао наслов, или је наслов такав да је његова информативна вредност мала.⁹ Ту се отвара могућност додатног описа јединице, уз навођење релевантних података, дакако без изрицања оцене или исказивања вредносних судова. То би требало да буде кратак текст од две-три реченице којима се описује јединица, а допуњава дати наслов. Ову напомену користимо и кад идентификујемо личности, делове града, улице, објекте и сл. Пошто каталошки опис представља основу за израду метаподатака за дигиталне збирке, напомена о садржају треба да пружи оне информације које се не могу ишчитати из саме слике. Дакле, уместо описивања слике, треба навести што више утврђених детаља као што су имена личности, називи споменика, објеката или догађаја приказаних на слици.

⁸ У каталогу-студији са изложбе Милана Јовановића, Горан Малић даје периодизацију кориштења реверсних страна. (Г. Малић, *Милан Јовановић – фотограф*, Београд: САНУ, 1997).

⁹ Као пример могу да послуже разгледнице са истим називима, а различитим мотивима, типа *Поздрав из...* или сл.

Подручје стандардних бројева

Ово поље описа се до скоро готово и није користило за опис сликовне грађе. Сматрамо, међутим, да су серијски бројеви разгледница важан податак за идентификацију разгледнице, за праћење колекција, издаваштва, а могу пружити помоћ при датирању.

Шта после обраде?

Грађа која је у време свог настанка сматрана ефемерном, захваљујући сакупљању, постаје трајна категорија. Кумулација великог броја разгледница и фотографија, доводи до стварања новог квалитета – поједини примерци добијају нове нивое значења кад су уврштени у неку колекцију.¹⁰ У том смислу задатак библиотекара овакве посебне збирке јесте да оформи и проширује такву збирку, према захтевима свог типа библиотеке – било да је школска, матична или национална. Нове технологије нам омогућавају да их релативно брзо учинимо доступним великом броју корисника. Заједничким напором више библиотека, могуће је оформљавати најразличитије тематске дигиталне збирке.¹¹

Са развојем нових медија, веза између визуелних елемената и све лакшег протока информација постаје све бржа и јача. Свака јединица сликовне грађе добија на информативној вредности и може послужити за најразличитије потребе и намене, које им могу дати корисници. На каталогизаторима је да те потребе антиципирају и да ту грађу, доста дуго третирану само као „помоћни“ или „илустративни“ материјал, кроз каталоге, и базе података понуде

¹⁰ Haug, M. E., *Life Cycle of Printed Ephemera: A Case study of Maxine Waldron and Thelma Mendsen Collections*, Winterthur Portfolio, 30, 1, (1995), str. 59-72.

¹¹ Види нпр: <http://velikirat.nb.rs>

корисницима равноправно са свим осталим библиотечким јединицама. Тек са ваљаном каталожком и/или библиографском и садржинском обрадом, дигиталне збирке прерастају у ентитет значајнији од пуких илустрација.

Да ли нам постојеће базе података које користимо за унос каталожких описа пружају довољно могућности за свестрану обраду? С једне стране, постојеће базе за каталожко-библиографску обраду које се користе у библиотекарима, са посебном маском уноса за некњижну грађу, обавезују нас да уносимо неке податке (обично су то кодирани подаци) који нам за ову врсту грађе нису релевантни. С друге стране, недостаје простор за унос детаљнијих података о појединачном примерку. То се односи на податке који релевантни за колекционаре, а Стандарду, одн. каталожким записима се не помињу. Примера ради, то су подаци о томе:

- да ли је разгледница поштански употребљена
- да ли има поштанску марку
- да ли има неки интересантан жиг, печат цензуре или сл.
- подаци са картона / подлоге за фотографију 19. века
- подаци о примаоцу / пошиљаоцу – имена, адресе, садржаји порука....

Уносећи у опис податке прописане стандардом, описујемо све примерке једног тиража. Тиме разгледницу стављамо у функцију само сликовног израза. “Тек исписивањем полеђине разгледница се у потпуности остварује”.¹² Узмемо ли у обзир и све оно што се са полеђине може ишчитати, спектар могућности за коришћење разгледница у сврхе најразличитијих истраживања се значајно проширује.

¹² Sanja Puljar, *Putujuće slike: razglednice – kulturnoantropološki dokumenti*, Narodna umjetnost, 34/2, 1997, стр. 153-165.

Сабирања оваквих података, било да су слободно формирани или кодирани подаци, могао би да послужи као веома богат извор за најразличитија проучавања. Летимичан преглед тема које су објављиване у иностраној литератури и стручним чланцима везаним за разгледнице, показује да је, у околностима када је грађа комплетно каталогизована и када базе сређених података, могуће проширити истраживања на далеко шира и различитија подручја од онога што су нам збирке разгледнице до сада нудиле. Напоменимо само неке теме које се јављају у литератури различите провенијенције:

- разгледнице као извор за проучавања визуелне антропологије;¹³
- разгледнице као извор за проучавање геоморфолошких промена;¹⁴
- разгледнице као средство масовне комуникације и његова улога у пропаганди и масовној култури;¹⁵ и многе друге. Маша Милорадовић – биографија

Postcards and photographs in Libraries - catalogization of pictorial material by standards and problems in practice with the view of individual parts of description

Abstract: The work is dedicated to cataloguing of specific, and yet close types of non-book material in libraries- postcards and photographs. After the terminology classification, general review and comparison of special standard for that type of material ISBN(NBM) and their consolidated edition ISBN, are presented. Problems of defining certain data relevant for bibliographic description are highlighted. Even though standards let the usage of the adopted abbreviations in some fields of description when some ele-

¹³ Види напомену 10.

¹⁴ M. Debussche, J. Lepart, A. Dervieux, *Mediterranean Landscape Changes: Evidence from Old Postcards*, *Global Ecology and Biogeography*, 8, 1 (1999), 3-15.

¹⁵ L. Sigel, *Filth in Wrong People's Hands: Postcards and the expansion of Pornography in Britain and the Atlantic World 1880-1914*, *Journal of Social History*, 33,4 (2000), str. 859-885.

ments are not known, that should not free the cataloguer of the need to try every available way of finding the data.

The subject of the work has outcome from the need to indicate certain problems in the process of standards applying and to give special attention to defining and typing individual elements of description through numerous examples from practice. Data of author, place, editor and date of a described unit (photograph or postcard), are mostly not given in the resources and they are in standard regulations. By examining and defining these data, each unit gains informative value and it can be used for many purposes, which users arrange for them. It is on cataloguers to anticipate those purposes and to offer those materials, being treated as only auxiliary or illustrated material for long time, to users in equal manner as any other bibliographic unit. Although new technology brings digitalisation, fast multiplying, exchanging and various use of pictorial material in real or virtual world, good catalogue practice can not be neglected. On the contrary, only with the real catalogue description, with as many relevant data as possible, proper classification, the unit of pictorial material gains its completeness and relevance.

Key words: pictorial material, postcards, photographs, cataloguing

Биографија

Маша Милорадовић, виши библиотекар, водитељ Фонда фотодокумената у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије. Рођена 1969. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду на Катедри за библиотекарство и информатику 1997. године. Била је запослена као библиотекар у Историјском институту САНУ у Београду од 1997. до 2003. године. На Универзитету „Браћа Карић“ водила библиотеку од 2003. до 2008. године. Од 2007. до 2009. хонорарно ангажована на Академији уметности у Београду на сређивању библиотеке и рукописне заоставштине књижевника Милана Ђоковића. Од 2009. запослена у Народној библиотеци Србије као водитељ Фонда фотодокумената. Звање вишег библиотекара стекла 2010. године. Објавила више библиографија и стручних радова, као и преводе две стручне монографије са енглеског језика.